L. A. Suchomłynow, H. Krasowska, Особливості регіонального мультикультуралізму (реляції католицько-православні на Буковині) // Polska i Rumunia – od historycznego sąsiedztwa do europejskiego partnerstwa/ Polonia şi România – de la vecinătatea istorică la parteneriatul european / red. Stanislava Iachimovschi i Elżbieta Wieruszewska-Calistru. – Suceava, 2009. – S. 393 – 399.

Олексій Сухомлинов
Університет менеджменту і бізнесу – Бердянськ (Україна)
Гелена Красовська
Інститут славістики ПАН – Варшава (Польща)

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ (РЕЛЯЦІЇ КАТОЛИЦЬКО-ПРАВОСЛАВНІ НА БУКОВИНІ)

Карпатська Буковина упродовж останніх років пробуджує широку зацікавленість не тільки серед поляків, а й також в осіб з інших держав Європи. На півдні Буковини можна зустріти туристів з Франції, Германії, Англії та з інших країн. Їх приваблюють краєвиди, оригінальна культура, з-посеред іншого – православні монастирі, розписані фарбами у XV–XVI столітті (вони знаходяться під охороною ЮНЕСКО)[1].

З того часу як на початку 2007 року Румунія вступила до Європейського Союзу, можна очікувати на території південної Буковини ще більшої кількості туристів. Натомість, Буковина північна не є – на перший погляд – такою цікавою і привабливою, як її румунська частина.

У цій статті ми хочемо описати привабливі нюанси саме української Буковини. Цікавим явищем тут є католицько-православні реляції. Маємо на думці контакти релігійні, культурні й мовні, добрим прикладом яких є змішані католицько-православні родини. Ця стаття є наслідком кількарічних досліджень у кількох буковинських селах. Ситуації, що тут описані, співавторка знає також з власного життя, бо народилася й зростала у змішаному шлюбі (батько поляк, а мама румунка), отже в атмосфері католицько-православних реляцій.

Буковина, як відомо, це регіон, розташований на українсько-румунському пограниччі. Від часу австрійського панування цей край почали колонізувати різні нації. До осілих там предків сучасних українців і румун почали долучатися жителі з Галиччини й Семигороду: німці, євреї, угорці, поляки, росіяни, чехи, словаки, вірмени, цигани та інші. Поляки, як і німці та угорці, належать до римо-католицького віросповідання. Українці й румуни визнають православ'я. Римо-католицька релігія переважно називається на Буковині *польською*.

Буковина стала спільною батьківщиною багатьох народів, тут перетиналися шляхи різних культур, релігій, віросповідань та мов. Тоді й формувалася терпимість по відношенню до кожної з тутешніх національностей та її культури у щоденній реальності, в котрій співіснували, розвивалися і входили в контакти елементи різних

[1] E. Kocój, *Świątynie, postacie, ikony. Malowane cerkwie i monastyry Bukowiny Południowej w wyobrażeniach rumuńskich*, Kraków 2005, s. 443.

традицій, звичаїв, і, звісна річ, мови. Вільний наплив поселенців на Буковину, а також пізніші міграції в середину краю спричинили те, що й до сьогодні складно знайти місцевість, однорідну з погляду етнічного, релігійного, мовного.

Живучи в певному середовищі на зазначеній території, не можна було уникнути міжлюдських контактів, отже, і взаємовпливів релігійних, культурних, а також мовних. Природним результатом контактів між людьми різних національностей є змішані шлюби. Власне такі шлюби є наслідком дружніх стосунків між людьми різних національностей і напевне сприяють процесові будування дружби. Не дарма ж Буковина здобула наймення „Європи в мініатюрі" чи „Європи Сходу".

Нам не вдалося знайти буковинської сім'ї одного віросповідання чи однієї тільки національності. В минулому в сім'ї був хтось іншої нації або ж іншого вúзнання. Я наведу тут цікавий приклад генеалогічного дерева професора-славіста Казімєжа Фелешки. Прабабуся його була німкенею, прадідом – польський поміщик. Дідусь з боку матері, хоча й з польським прізвищем, виїхав до Німеччини у важкий, воєнний час. Батько професора Еміліан, батьки якого залишаються невідомими, зостався сиротою, маючи всього один рік. Село, в якому він народився, є все українським, а на цвинтарі повно Фелешків. У Польщі тільки сім'я професора має це прізвище. Спочатку було похрещено Еміліана як православного, отже, українця, потім, коли він знаходився у сиротинці в Чернівцях, вдруге був похрещений як католик, а відтак – поляк. Тітки, дядьки, їхні діти заплутують картину ще більше: тут і молдавани і румуни. А ось так виглядає мовна ситуація в Чернівцях: „На нашій вулиці (…) всі дорослі розмовляли між собою по-німецькому. З найближчими сусідами ми розмовляли по-українськи. А діти говорили під час ігор і розваг по-румунськи, бо нашим краєм була Румунія. Хочеш чи не хочеш, а ситуація примушувала, щоб вивчити мову сусідів. Трохи з цікавості, трохи з навику, бо постійно бриніла у вухах, відкладав у пам'яті, збиралося як в акумуляторі. Трохи з пошани. Так повелося, щоб сусідові відповідати на привітання його власною мовою, щоб висловити йому шану й повагу. Якби ти чув, як мій батько чудово розмовляв цими мовами, а знав він ще й п'яту мову – єврейську"[2],– писав професор Казімєж Фелешко. Пересічний мешканець Чернівців перед війною користувався вільно чотирма мовами: німецькою, румунською, польською, українською.

Що ж стосується православно-католицьких контактів, то слід зазначити, що вони мають місце не тільки в сім'ях, а й на вищому щаблі, тобто поміж православним і католицьким духовенством. У селі Панка Чернівецької області перед 1945 роком ксьондз Ігнаци Кукла мав неписаний договір з православним священиком. Йшлося про те, що, коли виникала нагла потреба хрестин дитини, шлюбу чи похорон, то це робить той священик, котрий був найближче. Наприклад, коли православний священик охрестив дитину з католицької сім'ї, то оголошував про цей факт ксьондзу, а той записував це у своїх парафіяльних книгах. Чи сьогодні можна було б розраховувати на подібний підхід православного духовенства? У тому самому селі в часи комуністичних переслідувань костьол святого Михайла Архангела був урятований від нищення й спустошення завдяки православному релігійному начальникові цієї місцевості. Коли за дорученням органів влади приїхали вантажівками і тракторами нищити каплицю, православний священик з Панки отець Смоляк Семен почав бити у дзвони. Жителі прибігли на порятунок – таким дивом святиню було врятовано. Після цієї події органи місцевої комуністичної влади й надалі намагалися зруйнувати каплицю. А католики організували нічні вартування, щоб зберегти святиню.

---

[2] K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie karpackiej do 1945 roku*, t. I, pod red. A. Żora, Warszawa 2002, s. 35.

У польських горян, що жили на Буковині з 1803 року, шлюбні зв'язки з особою іншої національності, як і з поляками, які походять з інших регіонів Польщі, давніше були рідкісними:

> *Nom gwarili ojcowie iść za swoich, bo to taka sama mowa jako nasza. Polaki z Czarniowców maj inac gwariom maj czysto, nu taj downo było mocki naszych parobków tarasika nima. Downo my chcieli swoich parobków bo tako gwarili jako my szycy* [Тереблече].

Мар'ян Ґоткєвіч так описує утвердження і зберігання групової окремішності і своєрідності горян: „Наші горяни з Глибокої, женилися не тільки в Красній, а й також у Тереблєштах, Чернівцях, а пізніше після заснування Нового Солонця у 1835 р. чимало з них пішли до того села..., де по багатьох (родинах) Дрошчках, Полячиках, Муняках і Маяках відзначено Глибоку, як місце їх народження"[3].

У Тереблєче співрозмовник зауважує, що до часу другої світової війни ксьодзи не давали дозволу на шлюб, якщо в парі була особа іншого віросповідання. Це було перешкодою до одруження. Разом з тим ксьодзи пильнували й наказували, щоб батько й мати вчили своїх дітей польської мови.

> *Za druge wiare nie można było iść, kniaź Krajewski, tyn stary, nie pozwalau, gwarił un że nie da szlubu i tak nasze ludziska sie bali i żenili sie tylko miendzy sebom.* (...) *Un znał* (ksiądz czy to przypis odautorski, czy część cytatu?) *mocki inzyków, i zawsze gwaril, aby my do dziecisków w domu gwarili po naszemu, nu taj my gwarili. Ja spowiadała sie, a ksionc furt pytał: „a jak z dziećmi mówisz", a ja gwariła „tak po naszemu se gwarimy, nu po polsku, ale to nie tak czysto"* [Тереблече].

Найстарше покоління шанувало завжди традиції. Дотримувалися їх і священики (духовні). Особливо це стосувалося релігійної вірності. Як згадувалось, засуджувалися шлюбні союзи, що укладалися з особами іншого віросповідання. Подолання цих наказів і заборон вимагало подолання й певних інших звичаєвих „меж", особливо мовних „границь", що виконують символічну функцію. Проте це не було справою легкою. Переступання межі власного вúзнання, власної віри, яка відчувалася як „свята" і вирішувала важливий життєвий вибір, вимагало рішучості. Незважаючи на шанобливе ставлення до інших релігій на терені Буковини, кожна конфесійна група старалася зберегти власну релігійну тяглість і приналежність до свого костелу. Тому що релігія тут відіграє до сьогодні важливу роль, можливо, найважливішу для почуття тотожності (ідентичності) середовища місцевих поляків.

Ситуація змінилася після другої світової війни. Поступово поляки почали брати шлюб з прибічниками православної або греко-католицької церкви. Вибір релігії стає проблемою як у польсько-українських, так і в польсько-румунських шлюбах, бо релігія є символом найвищих цінностей. Часто умовою вступу у змішаний шлюб був перехід однієї зі сторін у католицизм[4].

У Старій Красношорі, де православний румун одружився з полькою, шлюб було укладено в римо-католицькомиу костелі латинського обряду. Побутовою (домашньою) мовою в цій сім'ї є польський діалект.

> *Moja żonka mnie za sebom zabrała i ja tak nauczył sie gwarić, uże minoł dwadzać i pięć roków jak ja ożenił sie i nauczył sie gwarić. Dzieci nie chcom być Rumunami, jacy Polakami.*

---

[3] M Gotkiewicz, *Szukamy krewnych na Bukowinie*, Zaranie Śląskie XIV, 1938, z. 1, s. 278.

[4] Por. E. Kłosek, *Małżeństwa polsko-rumuńskie we wsiach południowej Bukowiny – środowisko społeczno-kulturowej integracji* [w:] *Polska i Rumunia na drodze do wzajemnego poznania*, opr. red. St. Jachimovschi, E. Wieruszewska, Suceava 2002, s. 173.

Uni wstydzom sie gwarić, że tatko je Rumun. I ja jacyl szyscy gwariom u nas i tak ja gwarim, to je fajna ta nasza mowa. I tu całe seło tak gwari jako my [Стара Красношора].

У Нижніх Петрівцях румун також одружився з полькою, ось його реакція на те (й оцінка того), що відбулося:

Jo sie ożenil taj nauczył sie gwarić jako na Arszycy, i to je fajno. Dzieci nauczom sie worbeszti i howoryty i razgawariwaťˊ, a takiej mowy polskiej to i szkoła nie nauczy. To ino to co ojcowie prikazujom. I moja żonka, gwarila mnie nie pójdem za tebe jako nie bendziesz gwarić i poszeł ja do kościoła wziun szlub taj nauczył sie gwarić, taj je dobrie – bo mam żonke dobrom, i dzieciska rosnom i wiedzom gwarić, i wiedzom i po polsku, bo to w szkoli, taj po rumuńsku ba z sumsiadami, a i po rusku tam gawariat. Moc dobrie mocki jenzyków znać. I dobrie, że ja sie ożenił z Polkom, gwariom na nich Słować, ale to je Polka, taj ja uże Poliok [Нижні Петрівці].

У Тереблечі ми зустрілися з українсько-польським подружжям. Шлюб відбувся в римо-католицькому костелі. Дітей виховує мати двох синів, тому що не працює. Увесь час розмовляє з ними польським діалектом. До того ж вони живуть у батька й матері цієї жінки, тому говір є щоденним засобом спілкування. Чоловік – українець, і розмовляє він тільки по-українськи, а на запитання, поставлені українською мовою, отримує відповідь польською. Отже, як бачимо, мала сімейна спільність є тут двомовною протягом цілого дня. Діалог триває в двох мовних версіях. Діти з батьком розмовляють тільки українською, хоча й мають труднощі з висловлюванням цією мовою і включають багато польських слів. Батько завжди їх виправляє, проте це не приносить бажаних [батькові] результатів, бо це дошкільного віку і не мають ще багатого українського словникового запасу.

Трапляються змішані православно-католицькі шлюби, що є результатом сусідства обох національних груп. В одній групі батько-поляк зазначив, що його діти хочуть ходити до церкви й розмовляти по-українськи, бо їх виховує мати-українка, а він працює не вдома. В іншій „змішаній" сім'ї ми почули, що польська віра є „міцніша", мова є „кращою", і ця сім'я собі зичить, щоб діти розмовляли по-польськи.

Однак, зараз у більшості випадків є так, що чоловік чи дружина переходить у католицизм. Ми скористаємося з даних щодо кількості укладених шлюбів у католицькій парафії святої Анни в Сторожиньці. З 2005 року таїнство шлюбу прийняло тут 9 пар, серед яких: один шлюб – двоє католиків, один – з особою греко-католицького віросповідання і 7 шлюбів з особами православного визнання[5].

Проблема вибору віросповідання стосується головним чином змішаних шлюбів, оскільки визнання наперед визначає культурну долю молодої пари та її потомства. Вибір віросповідання у змішаних шлюбах має вплив на мову, а також на культурну специфіку.

Культурні контакти і взаємні впливи, між іншим, українські звичаї й лексика переймається католиками. Наприклад, православні впливи наявні в обрядах хрещення дитини в католицькому костелі. Батьки дитини запрошують більшу (ніж у традиційному католицькому костелі) кількість хрещених батьків (тобто не тільки двох), що всюди звуться *нанашками.* Це слово повсюдно вживається на Буковині.

Нанашка 'хрещена мати', *нанашко* 'хрещений батько'. Фігурує в румунській мові як *naşă* 'хрещена мати', в українській мові його можна знайти в українському словнику Бориса Грінченка (*нанашка*, *нанашко*). Ця лексема є повсюдною також у говірках румунських, українських і польських на Буковині, знайти її можна також на Гуцульщині. У польських горян на Буковині виступають водночас у значенні хресної

[5] *Księga małżeństw*, parafia Storożyniec, diecezja Lwowska, Storożyniec 2005.

матері і хресного батька назви *крєсна мамка* і *крєсни татко* – з фонетичними рисами горянської говірки.

На Буковині молода, що виходить заміж, дістає *придане*. Це є посаг (*заст.* в**і**но) дівчини, яка виходить заміж, запозичення з російської мови; у російській мові *приданое* означає ‘посаг, в**і**но (*заст.*)’ [SRP 690]. У деяких буковинських сім’ях посаг молодої дівчини, що виходить заміж, зветься також *зестря*, з румунського *zéstre* ‘посаг, в**і**но (*заст.*)’ [SRP 690]. У деяких сім’ях польських горян відомим є загальнопольське *wiano*.

Спільне сидіння увечері біля покійника на Буковині називається *лубком*, з українського *лубок* ‘різновид гри під час чування при небіжчику’; але також і ‘мертв’як, труп’; у буковинській польській мові *łubek* – це ‘нічне чування при покійнику, підчас якого старші моляться, а молодші грають у карти’ [SBF 130]; в гуцульських говірках *łubok* ‘відвідини покійника або гра при покійнику’ [SHJ 119; AHR 83, 84]; можливо, ця назва походить від *луб* ‘внутрішня частина кори; вироб з неї’, оскільки ритуалом гри при покійникові є биття чимось, що могло бути зробленим з *лубу* [ESUM III, 297].

Відоме в православних країнах слово *помана*, яке запанувало в усіх буковинських мовах, має різні значення. Борис Грінченко цитує українське *помана* ‘па́ска (поминальна) з хрестом’ (буквально: „Родъ кулича (поминальнаго) съ крестомъ”; ‘тістечко (*у формі паски*) (калач) у вигляді хреста, призначене для милостині’) [Hrin III, 293]. В українських буковинських говірках також ‘звичай вшанування пам’яті померлого, поєднаний з частуванням ритуальними булочками, а також з роздаванням родичам покійного предметів, одежі і т. ін., що після нього лишилися’. Це слово спорадично зустрічається на Гуцульщині у значенні ‘субота, присвячена пам’яті померлих’ [AHR 62]. В румунській мові *pomană* – це ‘милостиня’ [SRP 461]. У буковинській польській мові *pomána*, *pómana* означає ‘ритуальна пожертва або почастунок за душі вмерлих і милостиня, пожертва офірна’, а також ‘добрий вчинок’ [SBF 170].

Прикладів мовних і звичаєвих впливів можна було б наводити ще і ще. Так, звичаєм, який перейшов з православ’я до католицької традиції є роздавання калача всім присутнім на похороні, а також зав’язування рушника на рукаві особам, що несуть вінки, а також тим, котрі допомагають при похованні. До 1994 року виносили на цвинтар *поману* у День Всіх Святих. Тоді на могилах частували щедрою їжею, а також печеними *перепічками* ‘круглими булками’, спеціально спеченими з цього приводу. Серед принесених страв можна було знайти холодець, гарячі голубці, салати, ковбасу і т. ін. Горілкою зі стакана поливали могилу, бо ж пили за душу вмерлого. Звичай занесення їжі та питва на могили у День Всіх Святих вже зникає. Занепадає й маліє він унаслідок заборон, упроваджених ксьондзами.

Підсумовуючи сказане тут, слід зазначити, що північна Буковина є дуже цікавим і привабливим регіоном з погляду його культури й мови. Прикладом цього є, між іншим, змішані католицько-православні шлюби. Незважаючи на дотримання певних правил (правильним було те, що жінка, виходячи заміж, переходила у віросповідання чоловіка і в цьому визнанні було охрещено дітей), існують, вочевидь, певні відхилення й відступлення від них. Ці „недотримання” неписаних правил полягають у тому, що щоразу більше жінок-польок „перетягає” православних чоловіків у католицизм. Звичаї та обряди мають значно ширший – не лише родинний – обіг: тому й проникають українські впливи до католицьких звичаїв і польського діалекту. Прикладом взаємних впливів є також численні лексичні паралелі (тобто слова, вживані одночасно у трьох основних мовах регіону), подані в Словнику буковинської польської мови Казімєжа Фелешка[6].

[6] K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie karpackiej. Słownik*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa 2003, s. 275-304.

Скорочення:
AHR – *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language*, ed. J. Rieger, Warszawa 1996.
ESUM – *Етимологічний словник української мови*, ред. О. С. Мельничук, I-III, Київ 1982-1989.
Hrin – Б. Грінченко, *Словарь української мови*, Київ 1907-1909.
SBF – K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie karpackiej. Słownik*, pod red. E. Rzetelskiej- Feleszko, Warszawa 2003.
SHJ – J. Janów, *Słownik Huculski*, pod red. J. Riegera, Kraków 2001.
Skok – P. Skok, *Etymologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb 1971-1974.
SRP – *Słownik rumuńsko-polski*, pod red. J. Reychmana, Warszawa 1970.

Helena Krasowska
Instytut Slawistyki PAN w Warszawie
Lech Suchomłynow
Uniwersytet Managementu i Biznesu w Berdiańsku (Ukraina)

OSOBLIWOŚCI REGIONALNEGO MULTIKULTURALIZMU (KATOLICKO-PRAWOSŁAWNE RELACJE NA BUKOWINIE)

W artykule zaprezentowane zostały wyróżniki z Bukowiny ukraińskiej. Interesującym zjawiskiem są tu relacje katolicko-prawosławne. Są to relacje religijne, kulturowe i językowe, których dobrym przykładem są mieszane małżeństwa katolicko-prawosławne.

Pomimo przestrzegania pewnych reguł (prawidłowością zawsze było to, że kobieta wychodząc za mąż, przechodziła na wyznanie męża i w tym wyznaniu chrzczone były dzieci), istnieją – jak widać – odstępstwa. Polegają one na tym, że coraz więcej kobiet Polek „przeciąga" prawosławnych mężów na katolicyzm. Zwyczaje i obrzędy mają szerszy – nie tylko rodzinny obieg – stąd przenikanie wpływów ukraińskich do zwyczajów katolickich i polskiej gwary. Przykładem wzajemnych wpływów są też liczne paralele leksykalne (tj. wyrazy używane równolegle w trzech głównych językach regionu) podane w Słowniku polszczyzny bukowińskiej do 1945 roku Kazimierza Feleszki.

Helena Krasowska
Institutul de Slavistică Academiei Poloneze de Ştiinţă din Varşovia
Lech Suchomłynow
Universitatea de Menegement şi Afaceri din Berdiansc (Ucraina)

PARTICULARITĂŢILE MULTICULTURALITĂŢII REGIONALE (RELAŢIILE ÎNTRE CATOLICISM ŞI ORTODOXISM ÎN BUCOVINA)

În acest articol sunt prezentate particularităţile Bucovinei ucrainene. Aici relaţiile între catolicism şi ortodoxism sunt un fenomen interesant. Acestea sunt relaţii religioase, culturale şi de limbă, un bun exemplu fiind căsătoriile mixte între catolici şi ortodocşi.

În ciuda respectării unor anumite reguli (întotdeauna, era normal ca femeia măritându-se să treacă la religia soţului şi în această credinţă erau botezaţi copiii), există – cum se vede – abateri. Acestea se bazează pe faptul că tot mai multe poloneze „atrag"soţii ortodocşi la catolicism. Obiceiurile şi ritualurile au o circulaţie mai largă – nu doar familială – de aici penetrarea influenţelor ucrainene în obiceiurile catolice şi în dialectul polonez. Un exemplu de influenţe reciproce sunt şi numeroasele paralele lexicale (cum sunt termenii folosiţi paralel în cele trei limbi principale ale regiunii) din Dicţionarul polonei bucovinene până în anul 1945 al cărui autor este Kazimierz Feleszko.